

بررسی تاریخی نقش زنان در اتحاد ملی و انسجام اسلامی

نگارنده :

نوراحمد بلند اختر : کارشناس ارشد تاریخ و دبیر آموزش و پرورش ، استان خراسان رضوی -

شهرستان خواف - شهر نشتیفان

چکیده

سرزمین ایران چه به عنوان یک واحد سیاسی مستقل با مرزهای مشخص و چه به عنوان کشوری اسلامی و جزئی از دنیای اسلام همواره مورد تهاجم و کینه توزی های متجاوزین و استعمارگران بوده است. در این راستا، اتحاد ملی و انسجام اسلامی به عنوان راهکاری برای مقابله با دشمنان همواره مورد نظر بوده است و در این میان، نقش زنان به عنوان بخشی از جامعه در این راستا کاملاً برجسته و نمودار بوده و می باشد.

سالی که از طرف مقام معظم رهبری به عنوان سال اتحاد ملی و انسجام اسلامی نامگذاری شده است. ضمن تأکید بر اهمیت و ضرورت این مسئله در داخل کشور و کل دنیای اسلام، فرصتی فراهم شد تا به نقش تاریخی زنان در ایجاد وحدت ملی و اسلامی پرداخته شود.

مقابله با فتنه ها و خصومت های خارجی در طول تاریخ ایران و اسلام همواره مورد تأکید و در مواقع بروز از حیاتی ترین مسائل جامعه بوده است. در این راستا، زنان با توجه به شرایط اجتماعی و ایجاد فرصت در جهت رشد و اعتلاء، نقش مهمی در بوجود آوردن وحدت و دفاع در مقابل تجاوزگران داشته اند. شواهد تاریخی نشان می دهد که زنان با توجه به دینامیسم های موجود، در ایفای نقش خود برای ایجاد همبستگی، تا پای جان ایستاده و رشادت های زیادی از خود بروز دادند. اسلام نیز در این راه مددکار و راهنما و حامی زنان بوده و همواره نقش زنان در جوامع اسلامی، جهت ایجاد وحدت و کسب استقلال از حکایت های خواندنی جهان اسلام است.

بررسی تاریخی نقش زنان در اتحاد ملی و انسجام اسلامی

شکل گیری و توسعه ی مکتب اسلام از همان ابتدا با مخاطرات و تهدیداتی چه از جانب نیروهای داخلی و چه نیروهای خارجی و کفر مواجه بوده است. این تهدیدات همواره در راستای ضربه زدن به تفکر و فرهنگ اسلامی و همچنین قلمرو اسلامی از جانب دشمنان تدارک دیده شده است. سابقه ی این خصومت ها به زمان شکل گیری اولین هسته دولت اسلامی در شهر مدینه به ریاست پیامبر اسلام

﴿﴾ بر می گردد. توطئه های یهود، منافقین و مشرکین قریش باعث شد که جریان اسلامی برای مقابله با این چالش ها تدابیری بیندیشد. سیر در آیات قرآنی و سیره ی پیامبر ﴿﴾ به خوبی این نکته را به ما گوش زد می نماید.

دوره معاصر و شرایط فعلی که جهان اسلام با آن مواجه است، دشمنان کینه توز اسلام با روش های متعددی سعی در شکست ایدئولوژی اسلامی و تحریف آن و همچنین تصرف سرزمین های اسلامی و از بین بردن حکومت های اسلامی را دارند تا راحت تر بتوانند به منافع مادی و معنوی خود دست یابند. شکل گیری استعمار و تغییر چهره آن در لباس کهن، نو و فرانو بیانگر تلاش مذبحخانه ای است که مستکبرین در برخورد با کشورهای اسلامی تدارک دیده اند.

سرزمین ایران به عنوان کشوری اسلامی و جزئی از سرزمین های اسلامی، از این چالش ها و معضلات مستثنی نبوده است و در طول تاریخ گذشته ی خود تهاجمات خصمانه ای را چه به لحاظ فکری و فرهنگی و چه از جهات نظامی تجربه نموده است. در دنیای معاصر و پس از شکل گیری اصطلاحات دولت - ملت و حاکمیت های مستقل، همچنان این تعرضات با شدت بیشتری ادامه یافته است و بخصوص با شکل گیری انقلاب اسلامی ایران در سال 1357، که دست مستکبران و استعمارگران از منافع این کشور قطع شد و ندای استقلال و وحدت ملی و اسلامی از این سرزمین بلند شد تلاش می گردد تا اولاً استقلال این سرزمین از بین برود و ثانیاً با ایجاد تفرقه و اختلاف بین مسلمانان، این کشور اسلامی را با سایر کشورها و ملت های اسلامی به نوعی در تعارض و مخالفت قرار دهند. در حالی که سیاست های در پیش گرفته شده ی انقلاب از ابتدا بر اساس وحدت ملی و اسلامی شکل گرفته و هم اکنون نیز که در سند چشم انداز ایران در افق 1404 هجری شمسی که در مسیر تحقق آرمان ها و اصول قانون اساسی نمودار گردیده، ایران کشوری است توسعه یافته... با هویت اسلامی و انقلابی، الهام بخش فعال و موثر در جهان اسلام با تحکیم الگوی مردم سالاری دینی... تأثیر گذار بر همگرایی اسلامی و منطقه ای بر اساس تعالیم اسلامی و اندیشه های امام خمینی (ره)¹ و در راستای این سیاست ها، سالی که در آن قرار داریم (یعنی 1386) از طرف مقام معظم رهبری به عنوان سال اتحاد ملی و انسجام اسلامی نامگذاری شده است.

معنا و مفهوم این تدابیر و سیاست ها آن است که راهی که انقلاب در پیش گرفته حفظ استقلال کشور و انسجام در دنیای اسلام است و در این خصوص برنامه ریزی هایی صورت گرفته است. اما آنچه که موضوع اصلی تحقیق ما را شکل می دهد بررسی نقش زنان در اتحاد ملی و انسجام اسلامی است.

اتحاد ملی که از ضرورت های دوره معاصر، یعنی پس از شروع دوره ی استعمارگری و تشکیل واحدهای دولت - ملت می باشد و نیز انسجام اسلامی که از مباحث و مفاهیم اولیه و بنیادی اسلام در

راه گسترش و تحکیم مبانی اسلام می باشد، اموری نیستند که فقط با همکاری، مساعدت و دغدغه گروه، مذهب، قوم و نژاد خاصی به انجام برسند. از آنجایی که زن و مرد، هر یک به نوعی دارای نقش های ارزنده و مفیدی در جامعه بوده و مکمل نقش یکدیگر می باشند و از طرفی اسلام، بعنوان یک ایدئولوژی مترقی، بر هر یک از این طیف ها به وسع استعدادها و توانائی شان در راه تعالی جامعه، مسئولیت قرار داده است لذا پیشرفت همه جانبه نیز مستلزم همکاری و ایفای نقش هر دو گروه (یعنی زن و مرد) می باشد، چرا که مردان توانا در دامن زنان پاکدامن و شجاع پرورش یافته و هر دو پیکره جدانشدنی جامعه هستند و نسبت دادن موفقیت ها و پیشرفت ها در عرصه های مختلف اجتماعی و علمی مخصوص در جامعه ی اسلامی به یک گروه - مرد یا زن - امری ناپسند و دور از واقعیت می باشد. همانطور که بررسی تاریخ گذشته ی ما مبین این امر است.

نقش زن در اتحاد ملی

علی رغم این که متذکر شدیم ضرورت وحدت در چارچوب ملیت و با در نظر داشتن مرزهای جغرافیایی مشخص، پدیده ای است که بعد از رونق استعمار شکل گرفت ولی این به معنای انفکاک و جدایی از عالم اسلام نیست بلکه این نوع اتحاد نیز به نوعی دفاع از حریم اسلام می باشد. تجزیه قلمرو اسلامی به کشورهای متعدد و تلاش استعمارگران از دوره رنسانس به بعد، در جهت تفکیک، تفرقه و تسلط بر کشورهای اسلامی از طرفی و وجود اقلیت ها، گروه های نژادی، قومی و مذهبی در یک کشور اسلامی از سوی دیگر زمینه مساعدی را برای استعمارگران و مبلغان مسیحی بوجود آورد تا با شیوه ی متعددی به جنگ با دنیای اسلام پردازند. ایران اسلامی ضمن دارا بودن چنین موقعیتی، یعنی داشتن اقوام و اقلیت های متعدد - بعد از وقوع انقلاب اسلامی ایران بدلیل در پیش گرفتن سیاست های ضد استعماری، همواره مورد توجه مستکبرین و محل برخورد و تلاقی سیاست های استعمارگران بوده است.

لازم به ذکر است که این تهدیدات در خصوص فلات ایران، عمری به درازای تاریخ عمر بشردارد. تهاجم سلوکیان، جنگ های ایران و روم، هجوم ترکان و مغولان، تلاش های استعمارگران در دوره معاصر (روس ها در شمال، انگلیسی ها در جنوب) و فزون طلبی های همسایگان از جمله حملات عثمانی و دهها مورد دیگر از این تهاجمات ویرانگر که به قصد تصرف و یا ضربه زدن بر قدرت داخلی ایران تدارک شده بود، زنان ایران نقش عمده ای در مقاومت، مبارزه و شکل گیری اتحاد در داخل مرزهای ایران داشته اند.

زنان در ایران باستان در تحریض مردان به دفاع از میهن و پایداری در مقابل دشمنان ایران نقش مهمی را به عهده داشته اند.² در سیاست مستقیم هم غریبه نبوده اند، ملکه موزا همسر فرهاد چهارم (مادر فرهاد پنجم)، همای، ملکه افسانه ای شاهنامه، پوراندهخت و آزرمدخت ملکه های دوره ساسانی

و چندتن دیگر هر یک به نوعی در تاریخ مشهور گردیده اند و حتی در شناخت گوماتای غاصب بالاخره داور اصلی همسر وی بوده است.³

با ورود اسلام به ایران که به زنان ارزش های انسانی فراموش شده ای را باز گرداند و هویت ملی و اسلامی با هم گره خورد، زنان در دفاع از حریم ایران اسلامی نقش مهمی ایفا کرده اند. در طی قرون تاریخ ایران اسلامی، جلوه هایی از زن و شایستگی های آن به چشم می خورد که با در نظر گرفتن ناامنی های حاکم بر جامعه و ستمگری های ارباب قدرت، قابل تقدیر می باشد.

پوران دختر حسن بن سهل سرخسی (برادر فضل بن سهل، وزیر معروف مأمون خلیفه ی عباسی)⁴ مادر حسنک وزیر که «زنی سخت جگر آور بود»⁵ سیده خاتون همسر شاهرخ تیموری و دهها زن دیگر از گروهی هستند که نقش مهمی در شکل گیری مبارزات میهنی و اسلامی و ایجاد وحدت ملی داشته اند، و شاید به همین اعتبار است که یکی از اروپائیان در سفرنامه اش می نویسد که بانوان ایرانی همراه شوهرانشان به جنگ می روند و شریک سرنوشت ایشان می شوند و مانند مردان می جنگند.⁶

در دوره ی معاصر نیز که تسخیر سرزمین های ایرانی و تحمیل معاهده ترکمان چای از سوی تزاریسم روس و دست اندازی در خلیج فارس و بنادر و جزایر آن و دیگر سرزمین های جنوبی و اجرای سیاست بالکانیزاسیون به ویژه در مشرق ایران از سوی امپریالیسم انگلیس، انقلاب مشروطیت و وقوع انقلاب اسلامی سال 57 از مشخصات بارز آن بوده و وارد کردن ارزش های مصرفی اروپا و بی اعتبار ساختن ارزش های ملی و خودی، محور فعالیت های استعمارگران در تمام مشرق زمین به ویژه ایران بوده است. زن ایرانی نیز به تأثیر از این دینامیسم ها، همچون مردان نقش مهمی در اتحاد ملی برعهده دارد.

در این مدت نیز زن بسان گذشته در دفاع از وطن و مخالفت با زورگویان و حاکمان ظالم نقش عمده ای داشته است. نخستین حرکت ملی در دوره معاصر پس از شکست ایران با روس، جنبش خودجوش مردم تهران در دفاع از زنان گرجی مسلمان شده ای بود که سفیر خودخواه و مستبد روس با سماجت هر چه تمامتر می خواست با تفسیر یکی از مواد معاهده ی تحمیلی ترکمان چای آنان را از شوهران و فرزندانشان جدا کرده و با تغییر مجدد مذهب روانه گرجستان روسیه سازد. این عمل در نزد مسلمانان، نوعی تجاوز به ناموس ملی و مذهبی بود به همین دلیل مورد اعتراض مردم قرار گرفت. زنان تهران در این روز حرارت زیادی از خود نشان دادند. تا آخرین دقیقه ای که هیاهوی مردم از خراب کردن سفارت روس و کشت و کشتار ادامه داشت، آنان نیز از پای نشستند.⁷ در تظاهرات دیگری که مردم تهران در دفاع از امیر کبیر بر پا ساختند، زنان شرکت سازنده ای به عمل آوردند.

درخشان تر از هر دو واقعه ی یاد شده، اتحاد و همبستگی شان در جنبش تحریم تنباکو بود. در این جهاد ملی، به دستور پیشوای مذهب مرحوم میرزای شیرازی حتی زنان دربار و اولیای امور شرکت

کردند و به خوبی رشد اجتماعی و دینی خود را به منصفه ظهور رساندند.⁸ در بسیاری از نبردهای ایران در دوره ی معاصر (اعم از جنگ های روس - دفاع از هرات - قیام تنگستانی ها و چاه کوتاهی ها) نقش زنان را می توانیم بازشناسی کنیم.

در سرتاسر آذربایجان بزرگ، خاطره ی قهرمان دیگری به نام زینب پاشا هنوز هم حماسه آفرین است و در جنوب ایران کیست که نام مادر احمد تنگستانی را بشنود و خاطره مبارزه مردم آن سامان را علیه امپریالیسم انگلستان به یاد نیاورد. در رستاخیز مشروطه، محققاً سهم زنان بسیار درخشان است. پس از کشته شدن نخستین مجاهد مشروطیت (سید عبدالحمید) زنان تهران بودند که در کوچه و خیابان ها ریختند و شورشیان را علیه حکومت تشویق کردند.⁹ به دنبال تظاهرات بر ضد مسیونوز بلژیکی و مهاجرت علما و انقلابیون به قم، زنان بودند که آتش انقلاب را در تهران شعله ور نگاه داشتند.¹⁰ برضد قروض از خارجه، این طایفه بود که از خود گذشتگی فراوان نشان داد.¹¹ عمه شهید سعید میرزا جهانگیر خان صوراسرافیل که محققاً یکی از نادره های روزگار بود، خانه مسکونی خود را «آتش خانه» آزادیخواهان کرده بود و با آن همه شجاعت و شهامت تندترین نامه های ممکن معترضان تهران را به دست مظفرالدین شاه داده است.¹²

در سرتاسر دوران مشروطیت زنان در زمره ی پیشگامان مشروطه بودند. در آذربایجان زمانی که سردار ملی ایران مرحوم ستارخان علیه استبداد قاجار و سلطه ی اجنبی قیام کرد نه تنها زنان از مساعدت معنوی و مادی به وی دریغ نکردند بلکه بین کشته شدگان انقلابیون جنازه 20 زن مشروطه طلب در لباس مردانه پیدا شد.¹³ پس از شکست استبداد صغیر و تشکیل مجلس مجدد تا پایان سلطنت قاجار، هر گاه قحطی نان یا مسئله قروض از خارجه و یا دفاع از مجلس و نمایندگان ملی و وطن دوست پیش می آمد زنان چادر به سر از جنوب حرکت می کردند و با طپانچه های خود میدان بهارستان را زیر سیطره قرار می دادند و تا حرف خود را پیش نمی بردند از پای نمی نشستند.¹⁴ سهم زنان در انقلاب سال 1357 نیز برجسته و مهم است. در تظاهراتی گسترده، هزاران زن چادری پیشاپیش صفوف جمعیت حرکت می کردند و با این کار ضمن این که خطر را به جان می خریدند از دامنه خطر می کاستند.¹⁵ حضور یک پارچه زنان در روز 16 شهریور 57 و نیز در مراسم محرم همان سال در کنار مردان، شور و شکوه خاصی به تظاهرات داده بود،¹⁶ همین حضور پرشور زنان در عرصه های مختلف سیاسی و اجتماعی بود که حضرت امام پس از پیروزی انقلاب فرمودند اگر نقش زنان در نهضت بیش از مردان نباشد کمتر از آن ها نیست.¹⁷ بی شک دوره ی معاصر را می توان یکی از برجسته ترین دوره هایی به شمار آورد که زنان از خود برازندگی اجتماعی نشان داده اند با وجود این که از انتخاب کردن و انتخاب شدن (بندهای اول ماده سوم و پنجم نظامنامه انتخابات) محروم بودند و عهده دار رسمی کارهای سیاسی نبودند ولی عملاً در خط استقلال ایران، نقش مهم و خلاقه ای بر عهده داشتند.

انسجام اسلامی

هر چند که حفظ سرزمین و موطن اسلامی از لوث متجاوزان و مستکبران و دفاع در مقابل آنان مستلزم اتحاد ملی است، اما این موضوع خود زمانی امکان پذیر است که در راستای هدفی واحد یعنی تقویت ایده ی اسلامی و حفظ مرزهای اسلامی صورت پذیرد لذا اتحاد ملی که خود با شعار امت واحد و تقویت مرزهای اسلامی صورت پذیرد عملی است که مورد تأیید و تأکید آموزه های دین اسلام بوده و نوعی انسجام امت اسلام در برابر تجاوزات و تهدیدات استعمارگران که با هدف غارت دین و سرزمین حرکت می کنند می باشد. اما به نظر می رسد که وجه تمایز انسجام اسلامی و اتحاد ملی، نگاه فراملی و فرامرزی انسجام اسلامی است. یعنی در شرایطی که امت اسلام از جانب عوامل مختلف داخلی و خارجی در معرض تهدیدات مختلف می باشد نباید عواملی مانند سرزمین، مرزهای جغرافیایی، مباحث فرقه ای، قومی و مسائلی از این دست زمینه برای تفرقه، انفکاک و جدایی امت اسلام فراهم نماید بلکه بایستی با تمسک به آموزه های اسلامی و با مبنا قرار دادن اسلام، همه ی مسلمانان حول یک محور و برای دفاع از آرمانی واحد، مسلمان وار و با توجه به این آیه ی شریفه «واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا» تلاش نمایند.

انسجام اسلامی، یکی از مهمترین عوامل بقا و توسعه ی اسلام در طول تاریخ گذشته و حتی دوره ی معاصر می باشد. از سپیده دم طلوع مکتب اسلام، پای به پای مردان، زنان نیز در راه نشر و گسترش اسلام نقش ارزنده ای ایفا نموده و در مواقع لزوم، عامل جنسیت، زنان را از هیچ گونه اقدامی در راستای کمک به انسجام و اتحاد اسلامی محروم نساخته است رشادت و دلیری زنان در جبهه های جنگ و جهاد علیه کفار در صدر اسلام و حتی اقدام به مهاجرت در حین سختی از حکایت های شنیدنی تاریخ اسلام است.

تقدیم نخستین شهید زن در اسلام یعنی سمیه در راه مبارزه با کفار¹⁸ مهاجرت زنان در معیت مردان به حبشه¹⁹ و از همه مهم تر شهرت بیعت عقبه اول در سال دوازدهم بعثت به «بیعت النساء»²⁰ و نیز بعد از فتح مکه، بیعت زنان با پیامبر (ﷺ) و نزول آیه ی دوازده سوره ممتحنه در این خصوص و همچنین چگونگی بیعت²¹ بیانگر اهمیت نقش زنان در حوادث تاریخی صدر اسلام است.

هر یک از اخبار و حوادث فوق الذکر، بیانگر نقش و اهمیت زنان در انسجام اسلامی است. در سرتاسر تاریخ گذشته ایران و اسلام، هرگاه انسجام و وحدت اسلامی به خطر افتاده و خطر غلبه کفر احساس گردیده است، شرکت زنان در دفاع از حریم اسلامی چه به طور مستقیم و چه به طور غیر مستقیم قابل توجه است. در حمله قراختائیان کافر به سال 536 هجری قمری به سرزمین های اسلامی، زوجه سنجر پادشاه سلجوقیان ضمن شرکت و حضور در نبرد معروف قطوان، به اسارت قراختائیان درآمد.²² در زمان حمله ی سپاه اسلام به سرزمین ابخاز، مادر ارسلان بن طغرل از زنان فعال و موثر در

این مبارزه بود به وجهی که راوندی، مورخ معروف می گوید «همت آن خاتون سعیده کارگر آمد و حمله برد و شکست در ابخازیان آمد»²³

حمله مغولان که یکی از بزرگترین تهاجمات علیه دنیای اسلام در تاریخ گذشته بود و پیامدهای ناگواری را برای دنیای اسلام به بار آورد، در جای جای ایران اسلامی، زنانی در عرصه ی تاریخ درخشیدند که در راه انسجام اسلامی بزرگترین رشادت ها را از خود به یادگار گذاشتند. کردوجین، زنی که در یک خانواده ی اسلامی - مغولی به دنیا آمده بود و مدت ها به عنوان حاکم فارس انتخاب شده بود موفق شد با حفظ و تقویت فرهنگ اسلامی و مراقبت از بناهای فرهنگی بخصوص مدارس و با اختصاص اوقافی به این مدارس و اماکن فرهنگی، در جهت زنده نگه داشتن سنت های اسلامی و ایجاد انسجام بیشتر به این شیوه متوسل شود.²⁴

در دوره ی معاصر نیز که تهاجم ویرانگر استعمار به کشورهای اسلامی به شیوه ها و روش های مختلف، از چهره های بارز سرزمین های اسلامی می باشد، زن مسلمان به تاسی از آموزه های اسلامی نقش مهمی در ایجاد وحدت و دفاع از آرمان های اسلامی داشته است. رشادت های جمیله بوهریر در دفاع از هویت اسلامی الجزایر در مقابل استعمار فرانسه و تلاش های زنان ایرانی در مبارزاتی که علیه استعمار گران و حاکمان دست نشانده ی آنان در ایران ترتیب دادند و ما به نمونه هایی از این فداکاری ها (از جمله قیام تنباکو، انقلاب مشروطیت، انقلاب اسلامی سال 1357 و...) اشاره نمودیم از ستاره های درخشان مبارزات و فعالیت های زنان در دوره ی معاصر می باشد و هم اکنون نیز که دنیای اسلام آماج تهاجمات مختلفی در نواحی مختلف از جمله فلسطین، افغانستان، لبنان، عراق و... واقع شده است و به خصوص در سالی که از طرف مقام معظم رهبری به عنوان سال اتحاد ملی و انسجام اسلامی اعلام گردیده است. همه روزه شاهد گسترده شدن تلاش های زنان در راستای اتحاد و انسجام در کشورهای مختلف اسلامی هستیم.

نتیجه بحث:

جامعه ی اسلامی همواره از بدو تأسیس تا کنون با مخاطرات، بدخواهی ها، کینه توزی ها و دشمنی های متعددی مواجه بوده است. مواجهه با این مشکلات، مسلمانان را به تدابیری واداشت که زمینه را برای حفظ و بقاء و توسعه ی آن فراهم نمود. انقلاب صنعتی و پیامدهای آن در دوره ی معاصر، یعنی توسعه ی استعمار و استثمار، رنج و مصیبت های فراوانی را برای مسلمانان به بار آورد. مشکلاتی از قبیل تجزیه قلمرو اسلامی، اختلافات قومی و فرقه ای، حملات نظامی و بروز احساسات ناسیونالیستی از جمله پیامدهای تهاجمات دشمنان اسلام بوده است.

توجه به آموزه های اسلامی در راه مقابله با توطئه های دشمنان، مهمترین روش برای مقابله با این عداوت ها و توسعه طلبی های مستکبرین بود. اتحاد ملی و انسجام اسلامی که زمینه را برای از بین بردن

اختلافات داخلی جوامع اسلامی و ایجاد پیوستگی و هماهنگی بین کشورهای اسلامی فراهم می نماید و مبتنی بر روش های اصولی و صحیح اسلامی می باشد به عنوان راهکار مقابله با دشمنان از جانب مقام معظم رهبری در سال 1386 اعلام گردید.

بررسی های تاریخی در این مقاله در خصوص نقش زنان در اتحاد ملی و انسجام اسلامی منتج به این نتایج گردید که:

- ✓ اتحاد ملی، ضرورت دفاع از حریم اسلامی است و این شیوه از اتحاد، هیچ گونه عنادی با انسجام و وحدت اسلامی نداشته بلکه وحدت ملی با نگاه اسلامی در شرایط فعلی یک ضرورت است.
- ✓ دست یابی به وحدت ملی و اسلامی در تاریخ گذشته و معاصر ایران - علی رغم محدودیت هایی که در مورد زنان اعمال می شده است - بطور مشترک و بدون نگاه جنسیتی امکان پذیر شده است.
- ✓ زنان در تمامی وظایف با مردان سهم مشترکی داشته اند و در حصول وحدت در جامعه ی اسلامی این وظیفه را به خوبی به انجام رسانده و در این راه تا پای جان، پافشاری نموده اند.
- ✓ ایثار و از خودگذشتگی زنان در راه ایجاد وحدت و انسجام اسلامی و ملی در دوره ی معاصر بدلیل شرایط خاص دنیای اسلام نمود خاصی پیدا نموده و این فداکاری در تحولاتی مانند مقابله با استعمار گران و ایجاد انسجام جهت به ثمر رساندن انقلاب های مردمی و اسلامی مانند انقلاب مشروطیت، قیام مسجد گوهر شاد و علی الخصوص انقلاب اسلامی سال 1357 به اوج می رسد.
- ✓ حصول اتحاد ملی و انسجام اسلامی در برهه های حساسی از تاریخ این مملکت با مشارکت زنان و بر مبنای واقع گرایی و عمل گرایی به انجام رسیده است.

منابع

- (1) چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق 1404 هجری شمسی، تدوین مهدی کنگرانی، تهران، جمال الحق، 1385، ص 8
- (2) هرودت، تاریخ هرودت، ترجمه ی هادی هدایتی، جلد اول، تهران: دانشگاه تهران، 1336
- (3) همان مأخذ
- (4) عروضی سمرقندی، نظامی، چهارمقاله، تصحیح دکتر معین، تهران، 1341، ص 38 و 40
- (5) بیهقی، ابوالفضل محمدبن حسین، تاریخ بیهقی، به اهتمام دکتر غنی، تهران: انتشارات خواجه، 1370، ص 189
- (6) جوزا و...، سفرنامه های ونیزیان در ایران، ترجمه منوچهر امیری، تهران: انتشارات خوارزمی، 1349، ص 258 و 484
- (7) رجوع شود به کتاب های مربوط به دوره ی قاجار به ویژه ناسخ التواریخ و روضه الصفای هدایت

- 8) تیموری، ابراهیم. تحریم تنباکو اولین مقاومت منفی در ایران، تهران، جیبی، 1358
- 9) ملک زاده، مهدی، تاریخ انقلاب مشروطیت ایران، جلد دوم، تهران: ابن سینا، 1335، ص 147
- 10) همان مأخذ، ص 160
- 11) همان مأخذ، ص 204
- 12) همان مأخذ، ص 63-64
- 13) همان مأخذ، جلد پنجم، ص 135
- 14) شوستر، مورگان، اختناق ایران، ترجمه ابوالحسن موسوی شوشتری، با تصحیح و مقدمه فرامرز برزگر - اسماعیل رایین، تهران، صفی علی شاه، 1351، ص 241
- 15) فوران، جان، مقاومت شکننده، تاریخ تحولات اجتماعی ایران، ترجمه احمد تدین، تهران: موسسه خدمات فرهنگی رسا، 1380، ص 573
- 16) صالحی، نصرالله و غیرو، تاریخ معاصر ایران، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران، 1385، ص 147 و 142
- 17) روزنامه ی خراسان، 13 خرداد 1386، ویژه نامه، ص 7
- 18) ابراهیم حسن، حسن، تاریخ سیاسی اسلام، جلد اول، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران: جاویدان، 1376، ص 78
- 19) همان مأخذ، ص 85
- 20) فیاض، علی اکبر، تاریخ اسلام، تهران: دانشگاه تهران، 1376، ص 80
- 21) میر جعفر العلوی، میر محمد کریم، تفسیر قرآن (قرآن برای همه) ترجمه عبدالمجید صادق نوبری، کتابخانه نوبر، 1361، پاورقی صفحه 563
- 22) لمبتن، آن، تداوم و تحول در تاریخ میانه ایران، ترجمه یعقوب آژند، تهران: نشر نی، 1386، ص 282
- 23) راوندی، نجم الدین محمد، راحه الصدور و آیه السرور، چاپ محمد اقبال، تهران، 1333، ص 299-300
- 24) لمبتن، همان مأخذ، ص 300